

Poetica metaphysica.

(1. Egység és örület. — A költő. — A vallás par excellence dualisztikus. — Költő és pap. 2. Transzcendencia. — A transzcendentális ösztön. — A megjelenítés. — Jelenség. 3. Tudomány és vallás. — Test és lélek. — Látható és láthatatlan. — Vallás és költészet. — Az irreligiózus pont. — Eszkatologiai helyzet. — Alétheia. — Burkoltság. — Dialogika. 4. A költői tapasztalat. — A költői valóság. — A költői tudás. — Kosmos az alétheiában. — A költészet primátusa a többi művészet előtt. — Hérakleitosi távlat. 5. A költői léi. — Homeros és Achilleus. — A láthatatlan. — A költő vallása. — Hatalmak. — Das Abgründische. — Cristal és abime. — Prometheus. 6. Jelenség. — A költészet meghatározása. — A nyelv és a tűz.)

1.

Voltak idők és vannak népek, ahol vallás, tudomány, filozófia és költészet egy volt és ma is egy. Még nem is olyan régen azt tartották, hogy ez az egység a primitív differenciálatlanság jele. Ma tudjuk, hogy nem. Milyen szabadság: a költő átléphet a pap területére s a gondolkozó a költőére; milyen biztosság: a gondolat ugyanazt jelenti a filozófiában, tudományban és versben. A bölcsész költeményt ír és a pap tudományt, mindegy. Mindenki magyarázat nélkül tudja és érti, hogy miről van szó. Mert mindig ugyanarról van szó. Ama népek és korok csak egy világot ismertek. Olyan időben pedig, mint ma, a valóságnak különböző területei, rétegei, síkjai vannak és megosztoznak: ez a vallásé, ez a tudományé, ez a filozófiáé. Arra, aki az egyik részből átmegy a másikba, úgy néznek, mint aki szabálytalanul lép. Arra pedig, aki a határokat ledönti, a területeket összeköti, a síkokat egybe* látja, egyszerűen azt mondják, hogy örült.

A minap valaki tanulmányt írt a költészetéről és a költőről és ebben azt mondja, hogy minden igazán költőinek ismeret-jele az egész egybelátása.¹ A poeta ut deus nézi a világot, mintha józanságát elvesztette volna. Mert az örület egy neme, amikor a dolgokat már nagynehezen elválasztották egymástól, a határokat ismét felrobbantani. De a tanulmány írója azon a véleményen van, hogy ez a költői. Keats azt mondja: „lehetetlenség, hogy féldolgokkal megelégedhessek”.² Az egészet akarja látni. A költő „synthetical and magical power” fölött rendelkezik.³ Örült az, aki nem különböztet meg, nem

¹ Barthel Ludwig . Von Dichtung und Diehiern. Neue Literatur. 1937. október.

² Keats Jolin: Lettres.

³ Coleridge.

méltányolja a feloszlást és nem törődik a határokkal. De éppen ez az örült a költő.

Lehetséges, hogy az elsődleges differenciálatlanság, amely a régi korokban megvolt és egyes népeknél ma is megvan, a költészetben újra helyreáll? Talán. A vallás, a tudomány, a filozófia megosztottak a világon és azt mondják: van vallásos valóság, filozófiai valóság, tudományos valóság; van vallásos, tudományos és filozófiai tapasztalat; van vallásos, tudományos és filozófiai ismeret. És az egyiknek a másikhoz semmi köze. A költő azt mondja, hogy ez nem igaz; csak egyetlenegy valóság van, egyetlen tapasztalat és egyetlenegy tudás. Nem mondja, hogy ez a költői. Csak a pap, a tudós és a filozófus nevezték az egész valóságot egybeelő tapasztalást költőinek azzal a megjegyzéssel, hogy nem józan, vagyis, hogy örült. E tényt újabban az esztétika nem győzi eléggé hangsúlyozni.⁴ Esztétikai lét egységének hívják. És ennek egyáltalában nem kell szépnek lenni. A szépség kérdése nem is ide tartozik. Az esztétikai lét az egy világ, egy valóság, egy tapasztalat és egy tudás, annyira egy, hogy még azzal is „korrelációban áll, ami nem-esztetikai, az egyik folyton átmegy a másikba és az egymással való kiegészülés elkerülhetetlen”.⁵ A költői világban a szép korrelációban van a nem-szép, a való a nem-valóval és az esztétikai a nem-esztetikaival. Csak egyet tart meg mindig és minden körülmények között, azt, hogy: egy, egységes egész, — egy a világ, egy a valóság s ebben az egy valóságban csak egyféle és egyetlen tapasztalat lehetséges és van és egyetlen tudás.

Ez a különbség a vallás és a költészet között. A vallás világa mindig kettő. Ha egyáltalában van mód a vallás meghatározására, ez az, hogy: a vallás dualisztikus. E dualizmus végső értelme a földi élet és a túlvilág kettősségére megy vissza. Ezért válik el ember és isten, isten és ördög, jó és rossz. Mindig igen és nem, az és nem az. A vallásos világlátás különbözteti meg a testet és lelket, lelket és szellemet, érzéki és érzékfölöttit. A vallás a par excellence kettő. És tudjuk, hogy a filozófia nem egyéb, mint elsáppadt vallás, a tudomány pedig nem egyéb, mint elsáppadt filozófia. Mélyükben a dualisztikus felfogás áll: a kettőtört világ. Ha egy filozófia magjához érek, minden esetben megtalálom azt, hogy: egy vagy kettő. Ha egy, akkor a filozófus tulajdonképpen művész; ilyen művész: Hérakleitos, Laotse, Bruno, Nietzsche. Ha kettőt találok, az a filozófus tulajdonképpen pap, ilyen pap: Plátón, Leibniz, Kant. A tudomány alapja és metafizikája vallásos, hiszen semmi egyebet nem teszi mint megkülönböztet, elválasztja az egyiket a másiktól, kettőt csinál az egyből: az embert felbontja testre és lélekre, belsőre és külsőre, életsze-

⁴ Baránszky-Jób L. Bevezetés az esztétikába.

⁵ Hamilton R.: Poetry and contemplation.

rúre és élettelenre, anyagra és szellemre. A kettő mögött pedig minden esetben megtalálni a primer vallásos világhelyzetet: a földi életet szemben a túlvilággal, a jót és rosszat, sötétséget és világosságot, igazat és nem-igazat. A tudomány magjában vallásos dramatika van, ezért kell szembeállítani az Ént a Tevel, az embert az istennel, a lelket a testtel. Ezt a drámát különböző szereposztásban játssza el a fizikában, kémiában, történelemben és filológiában. Vallásosán gondolkozni annyi, mint, átélni az ellentét drámáját. A vallásos világot arról lehet felismerni, hogy minden esetben egymással két szembenálló külön világ s ahol, bárhol, ellentétekről van szó, kettőről, ott a mélyben meg lehet találni a vallás alaphelyzetét.⁶

A költészet világa ezzel szemben egy. Hen panta einai, mondja Hérakleitos. Minden egy. De ezúttal nincsen szó arról, hogy a költő szembenáll a pappal és itt tulajdonképpen két ellentétes világhelyzet lehetséges. A költő azt mondja, hogy: egy, a pap azt mondja: kettő. De nincsenek ketten, akik két különböző magatartást vesznek fel. A költő a pappal nem áll szemben és nem mondja az ellenkezőjét és nem mond mást. A költő a pap fölött áll és többet mond. Miért? Mert az egy több, mint a kettő s aki egyet lát az fölötte áll annak, aki csak kettőt. A költő egyet lát, egységben, össze, együtt; egy tapasztalata van, egy tudása, egy ismerete, egy világa. Miért több az egy, mint a kettő? Azért, mert ez a valóság. Ténylegesen csak egy világ van és a valóságban minden egy: egyetlen tapasztalat, egyetlen tudás és egyetlenegy világ.

2.

Mi történik, ha valami művészié válik? A művész meghagyja annak, ami — sőt egészen pontosan annak, annyira pontosan annak és csak annak, semmimásnak, hogy az lesz, ami és semmi más. Mit jelent az, hogy: az és semmi más? Hogy valamiféle rejtély megoldódik benne? Mintha azelőtt nem lett volna az és csak most a művész kezében lett volna azzá. Ő tette azzá, ami? Igen, de mivé tette? Azzá, ami. — Mintha azelőtt nem lett volna s most egyszerre az lett. Léte lett. A művész áttemelte a létbe. Nem esetleges többé és nem életszerű. Több: — létszerű. Átemelte valahová, ahol az lett, ami s ezzel mindenképpen több, mint amikor csak az volt, ami. Most már nem az életben áll, hanem átnyúlik a létbe, ott van megalapozva s onnan kapja azt, ami azelőtt nem volt. A rejtély leszakadt róla. Kitűnt, hogy, ami azelőtt homály volt és titok, most világosság és nyíltság. Kitűnt az, hogy hol van. Hol? — a létben, az örökben. Hogyan lehetséges, hogy itt van és mégis az örökben? Úgy, hogy itt csak akkor lehet, ha az örökben van. Vagyis csak akkor van és csak akkor van és csak akkor az, ami és csak akkor válik azzá, ami és csak

⁶ Powys J. C.: The ultimate duality. (The complex vision.)

csak akkor él, ha a létbe nyúlik. Valami akkor éri el létének teljességét, amikor önmagán túlemelkedik. Maradéktalanul csak akkor az, ami, ha teljesen önmaga. Ez a transzcendencia.

A költői tapasztalat „egyedülállóan nyugodt” s ez a nyugalom abból fakad, hogy „a végső transzcendens realitást látja”.⁷ Végleges, mert a véglegeset látja. Ezért írja Hamilton, hogy úgy látszik, mintha „a költői tapasztalatból az idő hiányozna”. Időtlen, vagyis örök, mert a halhatatlan szférában áll. És minden visszahajtás az időtlenből való kiesésnek számít és köitőietlen. Ilyen visszahajlás a költészetben a moralitás és a tendencia és az intellektuális beavatkozás; az érdek, legyen az tudományos, szociális, vallásos, erkölcsi, a költői művet dekomponálja.⁸ Természetes, hiszen már túl volt az időn, mint költészet, mint prédikáció ismét az idővel vonatkozásba kerül. Már örök volt s a beavatkozás révén ismét elmúlóvá lett. Ezt a létszerűt, véglegességét, nyugalmat, befejezettséget, időn kívül állást nevezik költői értéknek. Amit a költő mond „túl van azon, ami van és nincs, volt és lesz és a lét egy mélyebb rétegében áll”.⁹ Ugyanazt a témát, ami azelőtt csak az volt, ami, most egyszerre elhagyja „mint modellt és egy felsőbb szintre emeli”.¹⁰ Duval a költészet lényegében megtalálja a l'instinct transcendental-t, a transzcendentális ösztönt, amely a tárgyakat és személyeket áttemeli az életből a létbe, a halálból az örökbe.¹¹

A költői világ azonban sohasem kettő, hanem mindig egy. Aközött, amikor valami csak az volt, ami és a művész kezében azzá lett, ami, különbség egyáltalán nincsen. A világ nem lett több és nem lett kevesebb: ugyanaz maradt. A művészi tapasztalatban csak az derül ki, hogy minden egy. A világ arcáról lehull valami és mindenki közvetlenül tapasztalja, hogy egy. A világ egy, a dolog egy, az ember egy és minden együtt egy. Amikor a művész a világot az életéből a létbe áttemeli és transzcendentális ösztöne az örökbe helyezi át, akkor ez az át nem azt jelenti, hogy az egyikből a másikba. Nincs itt soha kettő és nincs soha át. Ami történik, az végeredményben: megjelenés. A művész jelenségeket lát és jelenségeket mutat meg. A transzcendentális ösztön nem egyéb, mint, hogy feltárja és megmutatja a jelenséget annak, ami. Azelőtt is az volt és a művész semmit nem tett hozzá és semmit belőle el nem vett. Megmutatta, hogy ami van, az van. Minden végleges és minden kész. A világot nem kell áttemelni, hogy a létben legyen. Az élet létből van. Nem esetleges, nem bizonytalan, nem'veéletlen, nem zavaros és nem kettő. Vég-

⁷ Hamilton R.: Poetry and contemplation.

⁸ Hamilton R.: Poetry and contemplation.

⁹ Weidle Wladimir: Schicksal der modernen Kunst.

¹⁰ Capet Lucien: Technique de l'Archet.

¹¹ Duval Maurice: La poesie et la principe de trausceudence

leges, biztos, befejezett, tiszta és egy. A transzcendentális ösztön az a képesség, amellyel a költő meg tudja mutatni a jelenséget, mint jelenséget, mint egészet, világtávlatban, teljes valóságában, megjeleníti a jelenséget, az egészet együtt úgy, ahogy van. mindenestül, a maga realitásában, rejtélytelenül, igazán és nyíltan.

3.

A tudomány és vallás, mert a kettő végeredményben egy, megkülönböztet. E megkülönböztetés alapján a földi és a túlvilági élet kettőssége van. A földi a rossz, a mulandó, az élet, a bűnös, a test; ez az emberi. Az túlvilági a jó, az örök, a lét, a halhatatlan, a tökéletes, a test; ez az isteni. Ez a megkülönböztetés a tudomány és vallás egész területére kiterjed. Mindenütt ugyanaz az alapképlet. Az egyik oldalon áll az alak, a látszat, a külvilág; a másik oldalon a lényeg, a tartalom, a belső világ. És ahol ez a fajta megkülönböztetés feltűnik, azonnal tudni lehet, hogy a gondolat mögött valamilyen változatban a vallásos magatartás áll. A vallás tartja azt, hogy a lényeg, a tartalom, a dolgok értelme belül van, titkosan, érzékiöltői módon, mint ahogy a lelkét a testben belül képzeli el, az erőt az anyagban, ahogy a halhatatlan isteni szikrát az emberben. A forma, a látszat, a külvilág, az anyag pedig kívül van. A tudomány alapja és létjogosultsága is ez: megkülönböztetni és elválasztani a tapasztalati látszatot a valóságos lényegtől, az érzéki csalódást az igazságtól. De ha ezt elvégzi, nem tesz egyebet, mint megállapítja az élet és a túlvilág kettősségét. Az egész vonalon ugyanaz a problematika ezer és ezer megnyilatkozásban.

Mindenképen van itt valami, ami e megkülönböztetést indokolja. Persze ez nem az, hogy tartalom és forma állhat külön és a látszat elválasztható a lényegtől és van lélektelen test. Nincsen kettő. Az élet a létben van és a létből van. A földi valóság örökből van. Minden egy: test és lélek, forma és tartalom, alak és lényeg, látszat és külvilág. Ez a megkülönböztetés azonban arra utal, hogy a világnak egy része látható, más része nem. A kifejezés" nem eléggé talál. Mert a láthatatlan nem a szem dolga csupán, hanem és tulajdonképpen ez az érzékelhetetlen. Az a valami, ami az érzékek tapasztalási körén túl és kívül esik, amit sem megfogni, sem hallani, sem látni, sem lenyelni nem lehet. A világnak e láthatatlan részéről hiszi a vallás és tudomány, hogy belső, a lélek és valóság. Persze nem az. A láthatatlan a világ láthatójától nincsen külön és tőle nem választható el. A láthatatlan nem rejtőzik bele a láthatóba. A belső és külső megkülönböztetése teljesen hibás. A helyes megkülönböztetés az, hogy: látható és láthatatlan. Természetesen ez nem jelenti

azt, hogy bárhol van valami, ami csak látható, vagy csak láthatatlan. A helyzet sokkal inkább az, hogy a kettő teljesen egy, annyira egy, hogy a láthatatlan az, ami a láthatóban látszik. De ez sem pontos. Mert nem mögötte van és nem benne van. Belőle van. Az az. A látható nem egyéb, mint a láthatatlan.

A költészet és a vallás között a különbség ebben foglalható össze: a vallás elválasztja a testet a lélektől, a belsőt a külsőtől s ezzel a világot megrepeszt. A költészet tudja, hogy nincs belső és külső élet. Az anyagban nem rejtőzik szellem, mert az anyagban nem rejtőzik egyáltalán semmi. A vallás úgy tünteti fel, mintha volna belső élet. Az élet nem belül van, hanem láthatatlan. De ez a láthatatlan nem láthatatlan, hanem látható.

Azt mondják, hogy költészet csak a vallásból érthető. „Minden fogalom, írja Weidle, amely egy mű mélyebb megértéséhez kell, a vallásos gondolkozásban gyökerezik, még maga a nyelv is.”¹² A valóság éppen a másik oldalon van. A költészet csak úgy érthető, mint a vallás teljes ellentéte. A vallás felbont, kettéválaszt, kettőt lát és mindig kettőt. A tudomány pedig elrontott vallás, ahogy a tudós elrontott pap. A művész egybelát, egységes valóságot tapasztal és ezt megjelenteti, egyet és mindig csak egyetlenegyet. A költészet alapja nem a vallás. Ellenkezőleg, a költészet tiszta vallástalanság.

Ez a helyzet azonnal világossá lesz, ha az ember egyetlen pillantást vet a vallás, illetve a költészet eszkatologiai helyzetére. A költészetben a világ és az ember és a dolog az, ami és a költő semmi egyebet nem tesz, mint a dolgokat azzá teszi, amik. Megjelenít. F eltárja a világot: ez a transzcendentális ösztön, amely leplezetlenül mutatja meg azt, hogy mi az a valami, ámi. A művészi világ leplezetlenül nyílt világ és a művészi lét leplezetlenül nyílt lét. A transzcendentális ösztön átmenés a láthatóból a láthatatlanba: az ösztön elkezd látni, hogy a láthatatlan látható. Más szavakkal: az élet átmegy a létbe, mulandó az örökbe és azt tapasztalja, hogy az élet lét és a mulandó örök. Mert hen panta einai. Az egész világ, minden dolog és minden nyíltan áll, mert a burkoltból átmegy a burkolatlanba, ahogy Aristoteles mondja: „megteszi az utat az elrejtőzöttségéből a nyíltságba”. Ezért jelentet meg a költő, azért tár fel, mutat meg és nyit ki, ezért teszi a dolgokat azzá, ami és csakis azzá, ami és semmi más.

A vallás alapállása az, hogy, amint a lényeg a látszatba el van dugva, az ember is el van dugva. A lélek testbe van rejtve. A dolgok értelme a dolgok anyagában van bent, mélvén, mint egy titok és rejtély, a sötétségben letakarva. De

¹² Weidle Wladimir: Schicksal der inudernen Kunst,

a lélek a testben, a lényeg a látszatban nem valóság. A valóság az, hogy minden egy. Ez az a kép, amit a vallás lát. Önmagát elrejtettnek érzi és tudja. Az ember azért látja a lelket a testben eldugva, mert ő maga is el van dugva. Az ember ebben a szimbólumban önmaga világhelyzetét és magatartását érti meg. Az ember csak azt látja, amit él. A vallás nem egvéb, mint a rejtőzöttség szimbolikája. Eldugott dolgokat lát: lényeket, lelket, belsőt, titkot, mert önmaga rejtőzöttségben él, letakarva, beburkolva, sötétségben, egyedül. Azért, mert a vallásos lény egyedül van, kell, hogy Kettőt lásson, és mindig kettőt, önmagát és, ami vele szemben áll. Ez a tudomány szubjektum — objektum ellentétének végső magyarázata is.¹³ Ezért a vallásos ember par excellence dialogikus lény.¹⁴ Világhelyzete és eszkatologiai magatartása a rejtőzöttség.¹⁵ A költő világhelyzete pedig éppen a nyíltság, a lepleztlenség, a megjelenés, az alétheia.

Hogy a helyzet egészen tiszta legyen, még egyet. „Wie du die Welt anschaut so schaut sie dich wieder an — amilyen arccal a világra nézel, oly arccal néz az vissza rád.”¹⁶ Természetesen ez nem azt jelenti, hogy az ember kezdett így a világra nézni s ezért a világ így néz vissza rá, azt sem, hogy a világ kezdett így nézni s ezért kellett az embernek így visszanézni. A kettő egy. A világhelyzet azt jelenti, hogy az ember arca teljesen fedi a reá néző világarcot. Ha van ennek az arcnak a gyökere. Hol van megalapozva? A láthatatlanban. De a láthatatlan nem egyéb, mint az, ami a láthatóban látszik úgy, hogy a látható a láthatatlan. Amikor az ember leplezetlenül áll, akkor a világ leplezetlenül néz vissza rá. A dolgok olyan nyíltságban mutatkoznak meg az embernek, mint, amilyen nyíltsággal áll önmaga előtt és mindenki előtt. Ez az alétheia.

A rejtőzöttség és az alétheia azonban végső értékelésre megy vissza. Aki elrejtőzik, az elől a világ is elrejtőzik. De ki rejtőzik el? Aki fél. Aki számára van az életben valami sötét, tompa, súlyos és nehéz. A rejtőzöttség abból fakad, hogy az ember életérzése a gond. Burkoltan él s ezért a dolgok is elbújnak előle. Magára marad és szembeáll. Elkezdődik a dialogika. A világ kettétörik. Így keletkezik a belső és külső, a test és lélek, a szubjektum és objektum, a földi élet és a túlvilág. A rejtőzöttségben pedig minden nyílt. Aki alétheiában él, annak az élet öröm. A dolgok is megnyílnak előtte, hozzájönnek és megmutatják arcukat. És akkor

¹³ In the poeticai experience we forget ourselves the distinction between subject and object vanishes . . . (Hamilton R.: Poetry and conteraplation.)

¹⁴ Balthasar Hans Urs von: Apokalypse der deutschen Seele.

¹⁵ Heidegger Martin: Geborgenheit (Sein und Zeit).

¹⁶ Stirner Max: Der Einzige und sein Eigentuni;

kitűnik, hogy minden egy. Hen panta einai. A világ megjelenik, a láthatatlan láthatóvá lesz, az élet átlép a létbe, feltárul, kinyílik és örök.

4.

így megragadva az egészet most át lehet lépni a távolabbi területekre és fel lehet vetni a következő kérdéseket: mi a költői tapasztalat, mi a költői valóság és mi a költői tudás? E kérdésekre vonatkozóan újabban két mű ad útbaigazítást. Az egyik Hamiltoné, aki „Poetry and contemplation” címmel a költői tapasztalat természetéről írt, a másik Duvalé, aki „La poesie et le principe de transcendence” címmel a költői valóságot vizsgálta meg. Az előbbi mű különösen tanulságos.

Néhány évvel ezelőtt I. A. Richards könyvet adott ki, amelyben az irodalmi kritika alapelveit kutatja.¹⁷ Azt mondja: „a művészet esszenciális funkciója táplálni az aktivitást és a fizikai és idegrendszer egészségét fenntartani... stimuláló, amely tetteket sugalmaz... képzeletben megindított ösztönzés, amely a cselekvésben fejeződik be és ér véget.” Hamilton ezzel a nézettel szembefordul és azt vitatja, hogy a költészetnek a cselekvéshez semmi köze sincs, egyáltalában nem ösztönöz és nem sugalmaz. A költészet tisztán szemlélődő és „product of leisure”, a tudat pillanatnyi gazdagságában való gyönyörködés. A vallásos és költői valóság között éppen az a különbség, hogy a vallás aktivitásra készít elő: „religious contemplation creates the need for action”. A költészet „önmaga és más számára egységes kontemplatív valóságot terem”, amely „megéri a világegyetem szívét” s amely a „végső transzcendens realitást látja” és „az emberi egzisztencia értékét tárja fel”.¹⁸

A két angol esztétikus vitája azért figyelemreméltó, mert világosan megmutatja, hogy a költészet felé milyen ballaszttal szoktak közeledni. E teher itt: az aktív-kontemplatív ellentét. Richards az aktivitás álláspontját védi, Hamilton a kontemplatívét. Az eddigiek alapján ezt az ellentétet nem kell sokat magyarázni. Ismét a dialogika egy pregnáns esetéről van szó. Aktív annyi, mint: fizika, test, anyag, objektív; kontemplatív annyi, mint: lelki, belső, tartalom, szubjektív. Vagyis ebben az ellentétben mindakét szerző a költészetbe tudományos-vallásos problematikát vetít. A költészet pedig csakis tudománytalanul és vallástalanul érthető teljesen.

A költészet tapasztalata nem aktív, vagy kontemplatív, hanem ez is, meg az is. Mindakét szerzőnek igaza van, de

¹⁷ I. A. Richards: The principles of literary criticism.

¹⁸ Hamilton R.: Experience to the heart of the Universe, — the vision of ultimate transcendent reality, — the meaning of human existence (Poetry and contemplation.)

mindakettőnek együtt, mert a költői tapasztalat aktív is, meg kontemplatív is, ahogy szubjektív is, meg objektív is és ahogy a költői valóság látható is, meg láthatatlan is. A költészet valósága az a valóság, ahol minden egy. És a tapasztalat erre az egy valóságra vonatkozik. Amit a költő megmutat, feltár, kinyit, kifejez, az a világban levő valóságos tér, ahol a sors lejátszódik és megvalósul. A látható és láthatatlan nem külön jelenik meg, hanem a látható és a láthatatlan együtt. Minden művészetnek van anyaga, amiben megjelenik és szelleme, ami az anyagban megjelenik. De a művészetet nem a szellem, vagy az anyag teszi. Sem az, ami látható, sem az, ami nem látható. Együtt. A tapasztalat éppen az, hogy tapasztalja a látható láthatatlanságát. Ez az, amit átél és feltár. A költő az instinctuálisan a láthatóvá teszi a láthatatlant, a világot teljes nyíltságban és leplezetlenségben, alétheiában azzá teszi, ami. Költőien tapasztalni nem egyéb, mint a költői valóságot látni, az egy valóságot, ott, ahol van, a világban, mint egészben.

A költői tapasztalat és költői valóság természete akkor tárul fel, ha az ember megérti, hogy mi a költői tudás. Tudás csak az egészre vonatkozhatik. Amit a tudomány művel, az csak ismeret, mert mindig részlet, amit a vallás, mindig csak érzület, mert mindig magatartás, amit a filozófia, csak megértés, mert mindig szemlélet. Egyedül a költő tudja a dolgokat maradéktalanul és teljesen, tisztán és reálisan, mert tudni nem más, mint a dolgokat ott látni, ahol vannak és úgy, ahogy vannak. Tudás és alétheia összefügg: leplezetlenül látok. Mire vonatkozik a tudás? A látható láthatatlanságára, vagyis a láthatatlan láthatóságára és a kettőre együtt. Vonatkozik arra, ami van és ahogy van, ahogy valami megvalósul és teljesül, ahogy átmegy, más szóval, ahogy valami megmarad azzá, ami lesz és annak, ami marad. Ezt feltárni, ahogy Duval mondja, a valódi művészi teremtés legmagasabb foka.¹⁹ Csak akkor tudok valamit, ha tudom, hogy valami az, ami és semmi más, olyan, amilyen és semmilyen másmilyen, nyíltan, jelenszerűen, valóságosan és pozitíven.

A költészet „a harmóniát a zenéből veszi, szenvedélyét a festészetből, erejét és igazságérzetét a filozófiából”.²⁰ Miért van a költészetnek ilyen kivételes helyzete? Mert egyedül a költőnek van tudása. Tudás nem arra vonatkozik, ami mögött van és alatt és belül: erre az ismeret, az érzület és a megértés vonatkozik és, amint kitért, ez mind a rejtőzöttségéből fakad, mert csak a rejtőzöttség lát valamit mögött,

¹⁹ Duval Maurice: La poesie et la condition humaine. L'art et la vie. Paris, 1964. p. 102.

la principe de l'irréductibilité. Condition humaine .. réveiller en lui le sens

²⁰ Terra-v-son: Téiinaqto-liox ni

bevezetés. Duval alapján id.)

alatt és belül. Tudás a kinyílt világra vonatkozik. A tökéletes tudás: kosmos az alétheiában. Tudni annyi, mint a világot a valóságban látni. Amikor valamit tudok, a tudás nem bennem van, hanem ugyanúgy én vagyok a tudásban, vagyis abban, amit tudok. Ha tudom, hogy a világ szép, akkor a világ szépsége nem bennem van, hanem ugyanakkor én vagyok a világ szépségében; a világ szépségét tudva a világ szépsége tudja magát bennem, de nem bennem, hanem én vagyok az, aki tudássá leszek és ez a tudás a világ szépsége. Minden művészet a világ valóságának egy láthatatlanját teszi láthatóvá, egy érzékelhetett énjét érzékelhetővé: a zene, a festészet, a szobrászat, az építészet, mint megjelenít, feltár, kinyit Egyedül a költészet nyitja ki az egészet

„Szenvedek és örülök, mondja Hölderlin, és nem tudom, mi az álom, a szenvedés, vagy az öröm. — Mindakettő, válaszolja Diotima, és mindakettő jó.”²¹ — „Mit tesz a költő, kérdi Delacroix: Felébreszti az alvó világot”²² Mivel ébreszti? Álomokkal. — Álom és valóság egy, éppen úgy, ahogy egy a szenvedés és az öröm, szellem és természet, kívül és belül, látható és láthatatlan. Egy a világ és a láthatatlan folyton láthatóvá lesz, a látható láthatatlanná, az örökből mulandó, a mulandóból örök: így valósul meg a világ sorsa, mialatt minden az, ami, az állandó változik s a változó állandó marad.

5.

Ilyen módon most már meg lehet közelíteni azt, amit költői létnek hívnak. Mindenekelőtt színvallásra kell bírni azt a kérdést, amit általában így szoktak feladni: vájjon Homéros megírta volna-e az Iliászt, ha Achilleus lett volna? Ez a mondat tulajdonképpen azt hiszi és azt kérdezi, hogy a költő hős, de olyan hős, aki tetteit a költeményben írja le, de nem valósítja meg. Abban az esetben, ha a költő tényleg hős, csak valami megakadályozza a hőstettek végrehajtásában, akkor az egész költészet azonnal imaginárius dimenzióba helyeződik át. Ez azoknak a felfogása, akik a költőit azonosnak veszik a képzeletbelivel. A hős nem megy háborúba, mert vagy sánta, vagy vak, vagy gyáva. Ehelyett leül az asztal mellé s hogy hősiességét kiélje, kárpótlásul eposzt ír. Ha az ember a tételt a végletekbe hajtja, így fog hangzani: a legszébb művet az az ember fogja írni, aki sötét és csupasz négy fal között él egyedül, mert a világból nem lát semmit, ezért fantáziájának határtalanná kell növekednie s a legragyogóbb világot kell kigondolnia. E képben az egész felfogás lelepleződik, látható lesz a benne levő láthatatlan. Kitűnik, hogy

²¹ Hölderlin: Hyporion.

²² Delacroix M.: Lu psychologie de l'art.

a költő nem hērós és Homéros nem Achilléus. Aki a kettőt összetéveszti, dialogikusan gondolkodik és feltételezi, hogy a költő nem egyéb, mint elrejtőzött hērós. Az egész magyarázat burkoltságra vall, hiszen tele van ilyen kifejezésekkel, mint: imaginárius, kiél, kárpótlás, megnemvalóság. Képzete csak annak van, aki rejtőzik és csak annak van imaginárius, irreális világa, mert csak annak sorsa megvalósulatlan.

A költői lét nyílt. Nyílt a tevékeny achilleusi lét felé is és a szemlélődő lét felé is. Ugyanúgy az anyag felé és a szellem felé, mert a látható és a láthatatlan felé. Mi ez a láthatatlan? Az, ami vagyunk és, ami bennünket körülvesz. De ezen túl a láthatatlan az a valódi tér, ahol életünk lejátszódik s ahol sorsunk megvalósul. A költő átlép a láthatatlanba és betör a hatalmak közé. Mert a költő is tudja, hogy vannak hatalmak, az embernél mérhetetlenül nagyobb erők. A költő irreligiozitása nem azt jelenti, hogy atheista. A költő is vallásos, de nem úgy, ahogy a pap, hanem úgy, ahogy egy isten. Ami ugyanaz: a hatalmakat nem burkoltan éli, hanem szabadon én nyíltan és pozitíven. A költői lét legfontosabb jegye: a teljes nyíltság a láthatatlan hatalmak felé.

Hatalmak mindenütt vannak. De a legerősebbek a láthatatlanban, mintha annál erősebbek lennének, minél láthatatlanabbak. Mintha a világ azért lenne láthatatlan, mert láthatatlanná lett ama mérhetetlen erő következtében, amely lakja. A legfélelmetesebb hatalmak a láthatatlanok, — az ismeretlenek, a megfoghatatlanok, a mindenén túl levők, akikről úgy látszik, mintha az emberekkel és dolgokkal semmi kapcsolatban nem lennének. Ez a láthatatlan birodalom, a megíratlan és megírhatatlan, a történettelen és eseménytelen, ami alkonyatkor behavazott téli falvakon látszik, a csendes embereken, a magányon, a sima tengeren, az égbolton és a szépségen.

A költői lét ide lép be. S amikor a költő valamit leír, az ebbe a létbe helyeződik át. Mert a költő tudja, hogy a sors ebben a létben valósul meg, vagy török össze, teljesül, vagy hull szét. A költői lét veszélye az, hogy nyitva van a láthatatlan hatalmak felé s azoknak martaléka. „Valami csak ott teljesülhet, ahol az érzék a sors iránt éber tud lenni.”²³ Mit jelent az, hogy az érzék a sors iránt éber tud lenni? Azt, hogy látja, mi az, ami történik és hol történik. Micsoda? — a sors. Hol történik? — a láthatatlanban. A hatalmak között, ott, ahová a világot átemelte. Ez a láthatatlan a kinyílt mélység a világban, ami fölé a költő lépni mert, amibe nézni mert. „A sors nem lehet teljes, ha nincsen szakadék fölött”,²⁴ ha nincsen nyitva a láthatatlan felé s ha nem bocsátja magához

²³ Gmelin O.: Has Maileden von Zacatlan.

²⁴ Gmelin O.: Das Madchen von Zacatlan.

a hatalmakat. „Das abgründische Leben” — a sötét örvény fölött lebegő élet: ez az emberi sors nyíltsága, leplezetlensége, alétheiája. „Das wunderbare Sehnen dem Abgrund zu.”²⁵ É nyíltság nélkül a sorsnak egyáltalán nincsen valósága. A költészet a dolgokat áttemeli a örökbe, — véglegessé teszi, elmúlhatatlanná, kristályá. De, ahol nincs örvény, ott nincs kristály.²⁶ Ahol nincs vihar, ott nincs nyugalom. Ahol nincs harc, ott nics idill.

Ez a költői létnek azonban csak egyik és pedig a könnyebbik fele. Balthasar azt mondja, hogy ez a mozzanat a ganymedesi: amikor a költő a világot teljesen átszövöttnek, láthatatlanul átitatottnak, hatalmakkal teljesnek látja és megnyílik e láthatatlan örvény felé, hogy befogadja, illetve, hogy magát befogadtassa.²⁷ A költő meglátja a világ örök arcát. Így megy át a hatalmak közé. De vissza is kell jönnie. Ez a másik mozzanat, amit Balthasar prometheusinak hív, amikor a költő a láthatatlanból az örök sorsot lehozza és megvalósítja a láthatóban. Barthel a lépést lehetetlennek tartja: „ha egy költő — mondja — gondolatainak magasságát nemcsak átélni akarja, hanem sorsában is meg akarja valósítani, könnyen olyan szellemi felbomlással fizethet érte, mint Hölderlin”.²⁸ Mert mit jelent ez? Azt, hogyha a láthatatlant lehozza, a láthatóban megvalósítja, azt felbontja. Ha a hatalmakat megidézi az emberiben, akkor azok az emberit elégeítik. Itt kezd a költői örület egészen közlről érhető lenni. Itt kezd a költészet fenyegető veszély lenni. A láthatatlan erők felbontják a láthatókat és megsemmisítik. Hamilton véleménye a következő: „a tisztán fizikai világban tanúsított viselkedésből a tudat jóvátehetetlen tényeinek világába való lépésnél sokkalta sötétebb mélységen keresztül vezet az út vissza a tudat jóvátehetetlen tényeinek világából a viselkedésbe”.²⁹ Ez persze tudományos-pszichológiai zsargon. Egyszerűbben: a költői teremtés tulaj donképen nem az, hogy a látható átömlik a láthatatlanba, hanem az, hogy a láthatatlan átömlik a láthatóba. Prometheus tette nem az, hogy fölment a tűzért, hanem, hogy lehozta. A költészet az életet átviszi a létbe, de a létet lehozza az életbe. És mérhetetlenül könnyebb a létbe, az örökbe, a hatalmak közé menni, mint onnan visszajönni. És a legtöbben, akik átmennek, nem is tudtak visszajönni. Ottmaradtak és elvesztek. Mit jelent az, hogy elvesztek? Azt, hogy széttörték: láthatóvá és láthatatlanná, testté és lélekké, belsővé és külsővé. És, amikor a katasztrófa következében

²⁵ Hölderlin: Empedoktes.

²⁶ Jourdain D. P.: L'individualité de l'artiste megkülönböztetése: cristal és abme.

²⁷ Balthasar Hans Urs von: Apokalypse der deutschen Seele.

²⁸ Barthel Ludwig: Von Dichtung und Dichtern.

²⁹ Hamilton R. -. Poetry and contemplation.

kettétörtek, sorsuk elkezdett csakis és egyedül a láthatatlanban megvalósulni, teljesen, mint „belső” sors, mint „lelki élet”, aminek nem volt ereje ahhoz, hogy visszajöjjön, hogy újra átlépjön a láthatóba, a külsőbe, a fizikaiba. A belső, vagyis: a láthatatlan sors csak félsors, széttört. És abban a pillanatban, amikor ez a széttörés megindult, ez ember mindig több és több darabra töredezik, szétforgácsolódik és széthull a szakadékban, amely fölött az ember lebeg. A világ egysége meghasad: így keletkezik az egyik oldalon a lélek, az eszmény, a tökéletes, a belső élet, a másikon a test, a realitás, az anyagi, a külső élet. A világ széthasadt láthatóra és láthatatlanra.

Valamit megkölni annyit jelent, mint: örökké tenni. A költő leírja a madárdalt, a hajóutazást, a szerelmet, az erdőt s azzal, hogy megírja, átviszi a hatalmak közé. A költő éli a sorsot s mihelyt költőien éli, fölemeli az örökbe. Attól a pillanattól kezdve, hogy a sors ezt az irányt fölvetette: erővé lesz és a hatalmakkal egyenlővé. Ezért isteni a költészet és isteni a költő. Mikor az élet költészetté lesz: a sors átmegegy az örökbe. S mihelyt átment azonnal meg akar valósulni: vissza akar jönni, a láthatatlanná lett, istenült sorsot láthatóvá akarja tenni. De könnyebb az örökbe menni, mint onnan visszatérni, a felvezető lépésnél sokkalta mélyebb örvényen keresztül vezet az út ismét le. Ezért kallódnak el ott túlnak. Költők, — igen, de el vannak veszve költészetükkel, mert az csak „költészet” és nem tényleges sors, valóság, realitás, megvalósult eszmény, láthatóvá lett láthatatlan. Ezek a költők tele vannak szépséggel és tudással és nem tudnak lerakni semmit, zsúfoltak szóval, de megnémultak. Ezért van tele minden szavuk „lélekkel” és „belső étellel”, mert teljesen túlnak vannak. S így lassan megfulladnak, leroskadnak és szétesnek. Vannak, akik átmennek, de ottmaradnak és kitarthatnak; ezeknek a sorsa az örvény örülete, a magány. S vannak, akik feladják helyzetüket, visszajönnek, de sorsukat otthagyják s amikor visszatértek, sorstalanul felörlődnek.

6.

Így jut el az ember a költészet metafizikájának csúcsára. Minden feltétel nélkül meg kell állapítani és fenn kell tartani azt, hogy a költői létet nem a nosztalgia, vagy a menekülés teremti és táplálja. A költészet nem olyan hidon való átmenés, amely nincs sehol. A vallástól és tudománytól éppen az választja el, hogy nem az átélés töredékességéből, hanem teljességéből fakad. Nem abból növekszik, hogy valamit meg akar „oldani”, hanem abból, hogy valamit tud. A költő tudása az, hogy ez a világ nyílt és egységes egész: kosmos az alétheiában, — a rejtőzeten világegyetem. Ezen a tudáson nyugszik a költői lét. Ezért az átmenés a láthatatlanba az örvény

fölé: mert a látható és láthatatlan egy. És itt az örvény fölött kell teljesülnie, vagy darabokra hullania. Mindez egészen kétségtelen. Mégis soha egyetlen pillanatra sem szűnik meg az egész tudás és lét látszatszerűsége. Miért? Mert mindaz, ami ebben a világban van: jelenség. Úgy tűnik, mintha nem volna igaz, valóságos és tény, sőt úgy tűnik, mintha képzelet volna, illúzió, hazugság és látszat. Az egész egyszerre azon a hajszálon kezd függeni, hogy elhiszik, vagy sem. De akkor is megbukik, ha elhiszi, akkor is, ha nem. Az ember akkor is csalódik, ha valódinak tartja, akkor is, ha eldobja. A mű úgy áll az ember előtt, mint maga a világ, nyíltan minden vélemény felé, sőt közömbösen minden vélemény iránt. A világ legnyíltabb tulajdonsága az, hogy nem törődik azzal, kinek mi a véleménye róla. Sőt: mihelyt valaki igent mond rá, azonnal nemmé változik, mihelyt nemet, azonnal igenné. Fenyegget, gúnyol, kinevet, röpköd, táncol, vibrál, szintváltoztat, kicsúfol és nem hagyja magát megfogni. Mindenkinek külön szenvedélyévé, kedvtelésévé, játékává teszi, hogy vele szemben nem „állást foglaljon”, hanem benne „közvetlenül éljen”.

A költészet láthatatlanból és örökből való érzéki jelenség a pillanatban. Látható: láthatatlanból készítve; idő: időtlenből készítve; pillanat: örökből készítve; érzéki jelenség: érzékelhetetlenből készítve. A költészet nem a világról szól és nem a világot jelenti, nem, — a költészet világból van készítve: láthatatlan és örök: látható a pillanatban. De nem áll meg sohasem. A transzcendencia végtelen, vagy még inkább: halál-lendület, amely sohasem ér el sehová, mindig csak lendül, át, mindig át. Mihelyt megáll, a megállás pillanata azonnal burokká lesz s abban a pillanatban szilárd pontban és burokban a transzcendens ösztön felfüggeszti önmagát: — ami ebből fakad már nem költészet, hanem vallás, tudomány, misztika, vagy egyéb. „A költészet, mondja Schelling, a legmélyebbet nyitja fel, azt, ahol örök és eredendő egységben, mint egyetlen lángban ég az, ami a természetben és történetben különválik és, ami az életben és cselekvésben és gondolkozásban sohasem ragadható meg.”³⁰ A költészet anyaga egyenlő a világ anyagával. Ez az, ami látható is és láthatatlan is együtt: pillanat és örök: a tűz. Minden más művészet már eltávolodás a világ tűzszerűségétől a látható felé (képzőművészetek), vagy a láthatatlan felé (zene). A költészet beszél, ír, mond. Mert a nyelvben van meg egyedül az, ami a világban lángszerti: pillanat és mégis örök. A nyelv megfog és mégsem fog meg: mert az, amit megfogott, elereszti és, amit eleresztett, megfogja: igen is meg nem is. A nyelv látható és láthatatlan: látható és pillanatnyi, láthatatlan és

³⁰ Schelling: Philosophie der Kunst.

örök. Ami belőle látszik az csak a láng, de nem a tűz. A tűz maga láthatatlan: — az a láthatatlan az, ami a lángban látható. A nyelv is láthatatlan, az a láthatatlan, ami a szóban látható. Amit az ember mond, érzékelhetetlen, az az érzékelhetetlen, ami a kimondott szóban érzékelhető. Ezért olyan tűnékeny, törékeny, elröppeni a költészet: a láng delicatezajával érzékeny és megfoghatatlan. És nem a nyelv a költészet anyaga. Éppen fordítva: a költészet a nyelv anyaga. A költészet volt előbb, vagyis költészet és nyelv egy. Mert hen panta einai, És a tűz-logos, a láng-szó, az égő világ tündöklő lángolása, az örök „át”, a mindig „tovább”, — a végtelenség szüntelen lobogása, — a világnak az élethalál lendületben való örök égése.

„A költészet megcáfolhatatlan; ami benne megnyilatkozik az az örök emberi, az örök világ, az örök isteni.”³¹ tízért egy; ezért az, ami és semmi más, mint csakis az, ami. Ezért látszat is, meg lényeg is. Látható is, láthatatlan is. Jelenség: a látható láthatatlan. Ezért tárul fel benne a világ mélysége, ezért teljes, Ezért „pillantás minden lét gyökerének alapjára”.³²

HAMVASBÉLA.

³¹ Lützel H.: Einführung in die Philosophie der Kunst

³² Lützel H.: Einführung in die Philosophie der Kunst.